

NÁLEZY SKLA – FOUKANÉHO DO OPTICKÝCH PŘEDFOREM, DO FOREM NAPEVNO, MAČKANÉHO KLEŠTĚMI A LISOVANÉHO – ZE STANOVIŠTĚ SKLÁRNY NOVÁ HUŤ (1750–1875) NA KATASTRU OBCE SVOR V LUŽICKÝCH HORÁCH

MICHAL GELNAR

Naše vědomosti o počátcích mačkaného a lisovaného skla v českých zemích jsou stále nedostatečné. Historikové a umělečtí historikové zabývající se našimi dějinami skla pracují zpravidla jen s písemnými prameny, s navazujícím kritickým zhodnocením výzdob skleněných artefaktů; méně již s jejich samotným tvaroslovím. Myslím si, že je to v dnešní době nedostačující, neboť písemné prameny nemají vždy dostatečnou vypovídací hodnotu, a také nedokážeme mnohdy sdělené názvy předmětu dešifrovat, nebo též mohou být psány tendenčně.¹ Nestačí pracovat se samotnými artefakty uloženými ve sbírkách muzeí – povětšinou anonymními, tj. bez vypovídací hodnoty, abychom mohli pronášet definitivní závěry. Je proto nutné obracet naši pozornost také k zemi, resp. k tomu, co je v ní uloženo z minulosti. Rád bych proto zde upozornil na skutečnost, která podpoří předešlé řádky, již z toho důvodu, že tyto archeologizované památky pocházejí z konkrétní sklárny, tj. místa výroby samé, a mnohdy přece jen spolehlivěji datované.

Nálezy zlomků skla různě tvarovaných foukáním do předforem ke zhotovení optického dekoru, foukání do nerotačních forem zvaného „foukání napevno“, mačkáním kleštěmi a lisovanými, poté některé také následně dokončené různými zušlechťovacími technikami, nám dokládají velmi často to, co zpravidla nezachycují – mnohdy sporé či žádné – písemné prameny.

Nejprve však je nutno zmínit se o sklárně uvedené v názvu tohoto textu. Sklárna Nová Huť na katastru obce Svor (Röhrsdorf) v Lužických horách na severu Čech je stručně uváděná v několika pracích různých autorů. Nejzjevněji ji popsal archivář František Zuman před polovinou minulého století (Zuman 1938a; 1938b). Pro pochopení následujících řádků, týkajících se nálezů hmotných pramenů a jejich zařazení do kontextu skla v českých zemích doby uvedené v názvu, uvádím stručně historii této sklárny. Na katastru obce Svor na zákupském panství ji vystavěl roku 1750 v lesích uprostřed Lužických hor u louky zvané Nová louka (Neuwiese)² „*Tafelmachermeister*“ Jan Václav Müller, kounický poddaný z Okrouhlé (Schaiba) ležící v sousedství Nového Boru (Haida). Do té doby tento tabulářský mistr pracoval sedmnáct let ve falknovské huti na sousedním sloupském panství (Falkenau, Kytlice na Děčínsku). Roku 1768 Müller zemřel a sklárnu proto dále vedla vdova Marie Alžběta Müllerová, uváděná jako skelmistrová. Tou dobou měla sklárna tavicí pec se šesti pánvemi. Poručníkem nezletilých Müllerových dětí byl borský obchodník sklem Jan Kryštof Janke (*1735 +1804).³ Poté na huti hospodařil dosud blíže neurčený Jan Antonín Janke z Boru (Nový Bor) a huťmistrem byl tou dobou uváděn sklářský tovaryš Augustin Bendel, po něm borský velkoobchodník sklem Jan Antonín Trauschke. V osmdesátých

a devadesátých letech je jako hutnímistrová uváděna Anna Klára Jankeová, vdova po Janu Antonínu. V té době je na huti uváděno deset až dvanáct tovaryšů, dva až šest učedníků, odnášiči, dva hutní topiči, taktéž tolik jejich učedníků, tavič skla, drvoštěp a pět až devět pomocníků, mezi nimi jsou někdy uváděni ještě dva uhlíři. Po smrti Jankeové v roce 1791 je hutním správcem do konce devadesátých let opět uváděn J. A. Trauschke, toho času také purkmistr města Boru a zástupce dědiců Müllerových. V roce 1799 se sklárny ujímají již dospělé Müllerovy děti Jan Jiří, Jan František, Jan Antonín a Jan Kryštof, kteří jí v roce 1800 prodali Antonínu Kittelovi z rodu majitelů bývalé hutě ve Falknově, majiteli sklárny hornochřibské. Ten přejmenoval sklárnu na Antonihütte. Kittel zemřel po dvaceti letech působení na této sklárně a sklárně ve Strážově (Strassdorf) na panství Bělá na východním okraji Českolipska.⁴ Huť dále vedla vdova Apolonie Kittelová se synem Mikulášem. Ku pomoci jim přibyl příbuzný malíř skla Friedrich Egermann, syn sestry zemřelého skelmistra A. Kittela. Ten zde působil od října roku 1820 do prosince roku 1823.⁵ Po roce 1820 na Novou Huť přišli skláři z nedaleké sklárny v Horní Chřibské, kde byl tou dobou zastaven provoz pro nedostatek dřeva. Také svorská sklárna pro nedostatek dřeva mívala výhazy, ve dvacátých a z počátku let třicátých pracovala s hornochřibskou hutí střídavě pro nedostatek objednávek. Od roku 1857 původní hutní statek i s hutí přešel do rukou zákupské vrchnosti, kterou byl Ferdinand I., císař na odpočinku, trávil čas na zámku v nedalekých Zákupích. Poslední tavba skla se uskutečnila v roce 1875.⁶ V druhé polovině sedmdesátých let stály ještě hutní byty, hostinec, poblíž fořtovna, tabáční domek a byt cestáře. Budova hutě i s byty sklářů byla zbořena po šesti letech, roku 1881, vše ostatní spolu s hostincem shořelo v září 1896.⁷

Velkou šíří zde vyráběných bezbarvých či přírodně zelených a barevných skel, jejich hutního zpracování a rafinačních způsobů, nám doložily až sběry ze stanoviště této zaniklé sklárny prováděné v průběhu mnoha let, zejména pak výběrem z technické rýhy pro uložení dálkového plynovodu v roce 1995 vedoucí přes místa bývalého areálu sklárny, včetně její odpadní haldy. Odtud bylo vyzvednuto nejvíce hmotných pramenů k výrobě skla a života sklářské komunity zde pracujících a žijících.

Škála barev zde taveného skla, ale i šíře hutních i zušlechťovacích technik, je velmi široká a z literatury neznámá. Vedle malování, broušení, rytí na měděném kotouči (řezání) včetně užití smýkané (klouzavé) techniky, je zde také broušení a dekorování žlutou a červenou lazurou. Z hutních technik pak provádění optické a plastické výzdoby foukáním do předforem, forem napevno, mačkání a lisování skla. František Zuman ve svých člancích zušlechťovací techniky, mačkání ani lisování skla nezmiňuje.

*

Jistým předstupněm mačkání a následného lisování skla je technika foukání skla do předforem, kdy je tímto způsobem na základní skleněné baňce vytvořen optický dekor, a poté je takto „ozdobená“ baňka vložena a foukána do rotační formy, ve které je dosaženo výsledného požadovaného tvaru, s již optickým dekorem. Takto vyfouknutý předmět může být dále hutními technikami upravován, dotvarován, ale také po vychlazení zušlechťován různými výzdobnými technikami.

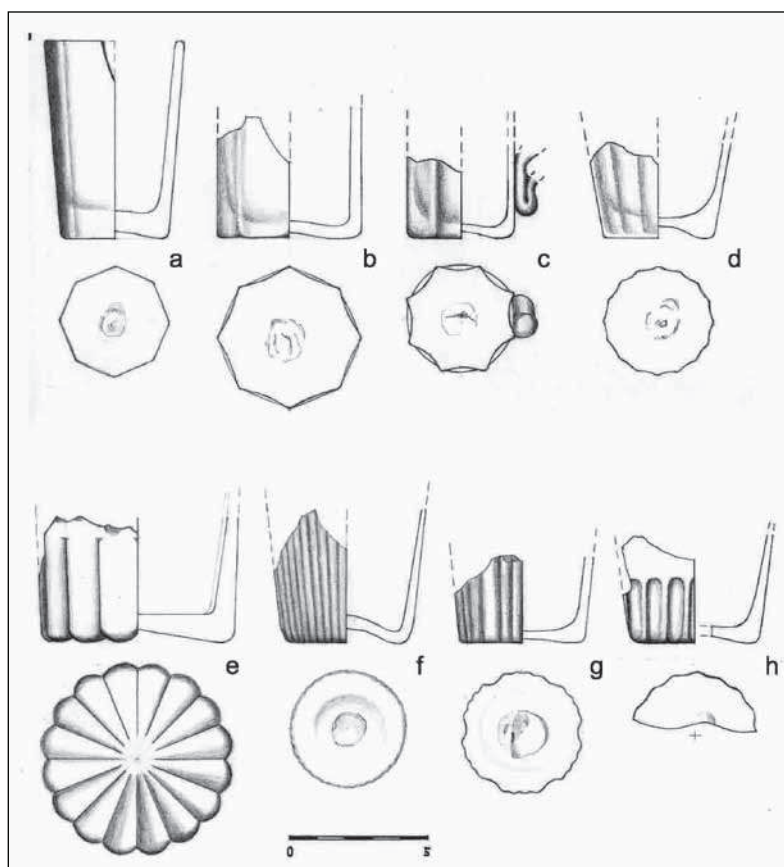
Skla s optickým dekorem

Zde je doloženo několik způsobů užití předforem. Jednak běžným způsobem, kdy vzniká jen velmi jemný optický či mírně plastický dekor, jednak s výrazným plastickým dekorem rozrušujícím povrch výrobků či jen jeho část. Jak tyto optické, tak i plastičtější výzdoby navazují na shodné či obdobné výrobky, doložené

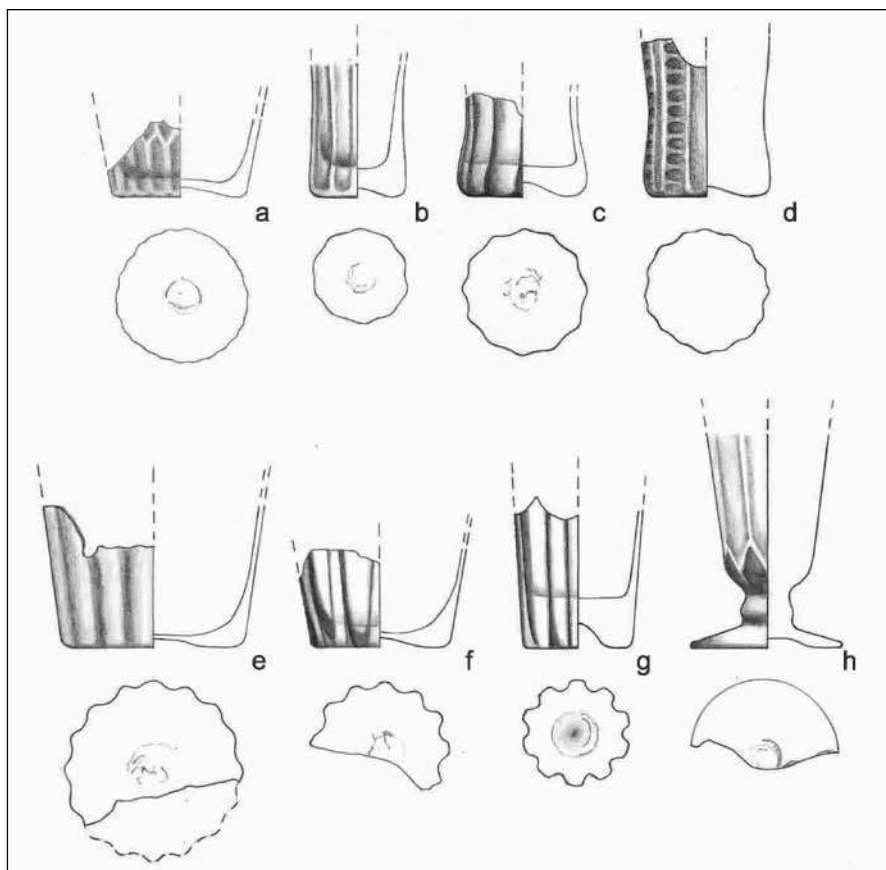
již na nalezišti ne příliš vzdálené barokní sklárny Rollhütte (1680–1739),⁸ z Karlovy hutě v Jizerských horách (1758–1775),⁹ z Velké Deštné v Orlických horách (cca 1660–1765)¹⁰ či z některých šumavských hutí.¹¹ Tato hutní zdobící technika je ve sklárně Nová Huť použita na bezbarvém i barevném skle (medově žluté barvy topasu, kobaltově modré, mléčné, světle modré opakní a světle azurové opakní, černém hyalitu a uranově žlutém¹²). Typy optických a plastických dekorů zde doložených odpovídají období pozdního baroka, klasicismu, empíru a následného *biedermeieru*.

Škála vzorů je bohatá od jednoduchých vertikálních, jak je známe z barokního období z bezbarvého a křišťálového skla, později i barevného s jednoduchou výzdobou svislých mělkých žebířů (kupř. dno oválné nádoby z kobaltově modrého skla s optickými linkami, malá nádoba tvaru tulejky ze světle zeleného skla se svislými žebry), i linek horizontálních (např. nohy tzv. římanů z azurově zeleného skla z doby kolem poloviny 19. století), přes různé geometrické až po ornamentální, čerpající i z historických slohů.

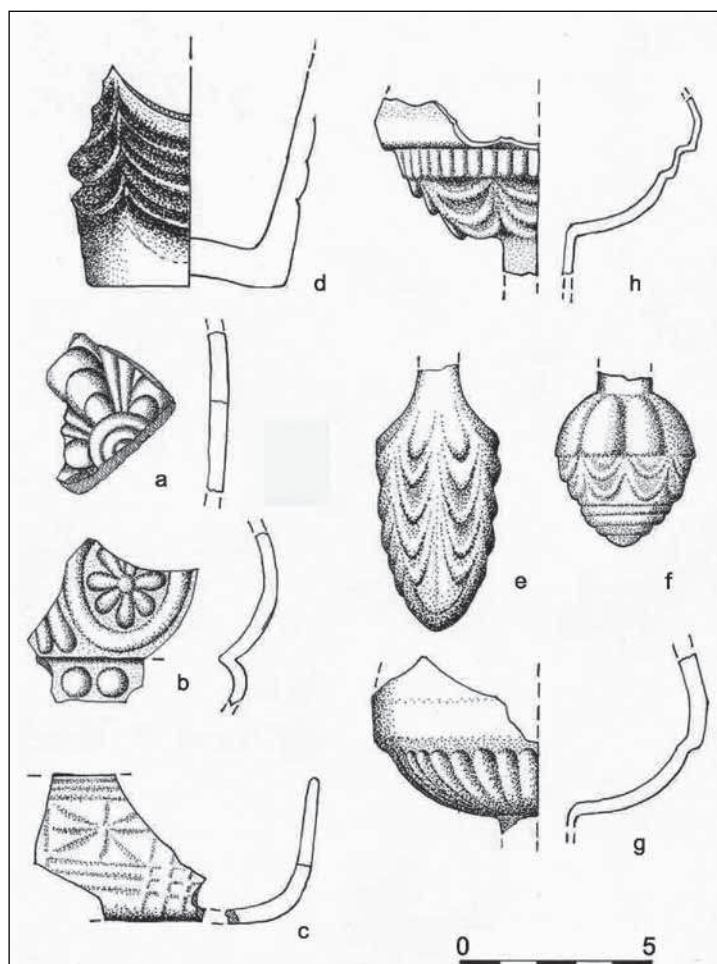
Optický dekor vertikální je zde použit v různých modifikacích (především na mnoha stolních nápojových sklech), od jednoduchých, mírně vystouplých žebířů (Obr. 1:d), s úzkými arkaturami na obou koncích oblými (Obr. 1:h), dále s půdorysy osmistěnu (Obr. 1:a), u některých se stěnami široce konkávními (Obr. 1:b, c), až po kanelury širší s pravidelnými mezerami (Obr. 2:f, g, d), přes husté širší „negativní“ kanelury, tj. vypouklé ven (Obr. 1:e), až po jejich kombinace, např. svazky svislých proužků, mezi nimiž jsou širší mezery (Obr. 1:g), až po žebra, tvořící typ arkatury,¹³ takže vzor nepokračuje do okraje nádoby jako u renesančních skel¹⁴; z konce první třetiny 18. století přezívají dále typy velmi plastických širších svislých pruhů s pravidelnými mezerami jako u iónského kanelování, značně plasticky členící povrch nádobek v jeho dolní části; jsou deseti, dvanácti i šestnácti „žebrová“ (Obr. 2:f, g).¹⁵ Jiným optickým dekorem přezívajícím z renesance je typ kosočtverců, který je zde užít na bezbarvém notně bublinatém skle (Obr. 4:b).¹⁶



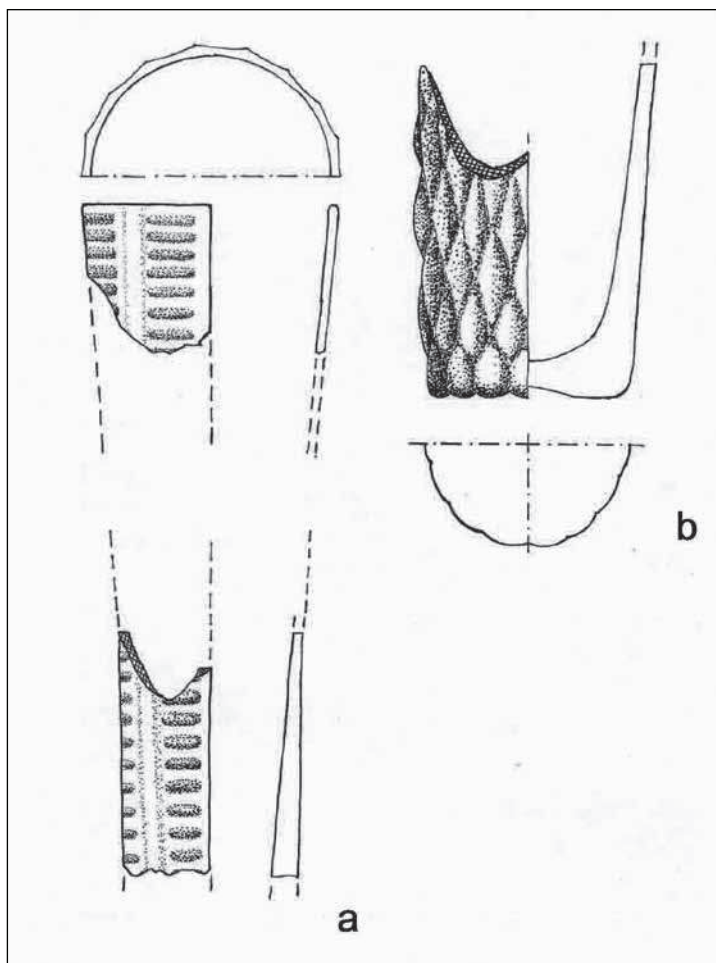
Obr. 1. Zlomky skleněného zboží, sběr v místě stanoviště zaniklé sklářské hutě, Nová Huť, Lužické hory.



Obr. 2. Zlomky skleněného zboží, sběr v místě stanoviště zaniklé sklářské hutě, Nová Huť, Lužické hory.



Obr. 3. Zlomky skleněného zboží, sběr v místě stanoviště zaniklé sklářské hutě, Nová Huť, Lužické hory.



Obr. 4. Zlomky skleněného zboží, sběr v místě stanoviště zaniklé sklářské hutě, Nová Huť, Lužické hory.

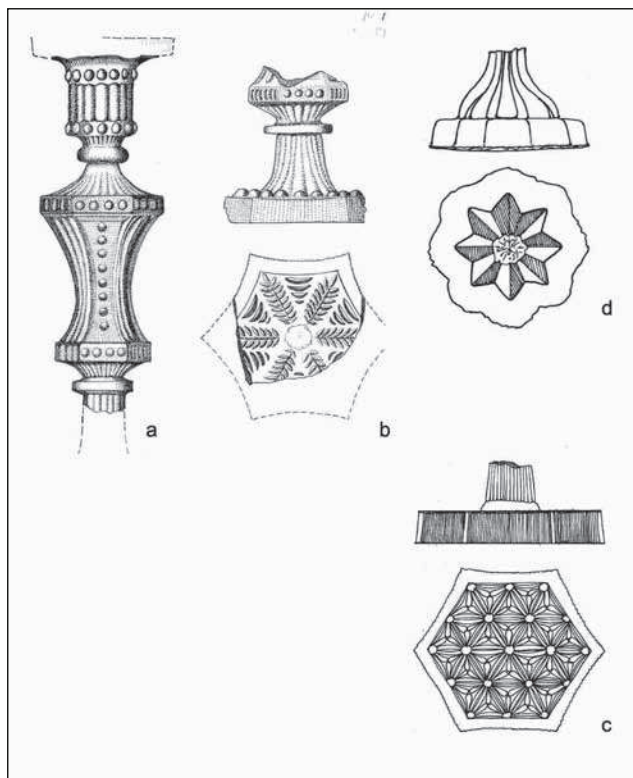
Následují složitější optické vzory, které odpovídají době druhé třetiny 19. století. Nalezené zlomky dokládají různou variabilitu vzorů a dekorů, od projmutých tvarů blíže neurčených výrobků s plastickým vzorem kruhů a na ně navazující obloučky mezi paprsky (Obr. 3:a), dvakrát projmutý tvar se vzorem květu v oválu, pod ním s pásem vypouklých „čoček“ (Obr. 3:b), zlomek misky s části dna se vzorem paprsků tvaru široce rozevřeného V (Obr. 12), zlomek oválné misky ze světle modrého skla opakního s kolmou nízkou stěnou, na které je motiv obdélných mřížek ze tří linek s paprskovitou hvězdí uvnitř (Obr. 3:c), zlomky lustrových misek a jiných předmětů se svislými, hustě řazenými plastickými žebry z bezbarvého, mléčného, modrého, zeleného a zelenomodrého skla. K nim máme doloženy zlomky keramických forem. Totožný vzor je na polotovaru lodičky – oválné misky s náběhem na nedochovanou žebrovanou nohu (Obr. 13).¹⁷ Dalšími jsou zlomky štíhlých výrobků (váziček?) s mírně plastickým vzorem vertikálních žeber střídavě vyplňovaných hustě řazenými horizontálními žlábkami (Obr. 4:a). Další předměty mají jednu z výrazných výzdob, provedených poměrně plasticky, uváděných jako „drapérie“. Zde jsou na dutých tvarech šištic (tvar borovice a smrku) (Obr. 3:e, f) z bezbarvého skla, zavěšovaných na lustry a též na lustrových miskách (Obr. 3:h), ty jsou z bezbarvého a zeleného skla na nízkém kolmém okraji s hustými „kanelurami“ (Obr. 3:g). Shodný tvar misek s otvorem ve spodní části i motiv je vyobrazen na tištěném vzorníku firmy Joseph Conrath & Co. z Kamenického Šenova, vydaném někdy mezi koncem třicátých až začátkem čtyřicátých let 19. století (Obr. 6).¹⁸ Na téže stránce je motiv „drapérie“ na konvičce se zátkou. Z dalších nálezů je torzo konvičky z poměrně masivního bezbarvého skla s šesti svislými řadami oblouků drapérie (Obr. 3:d; Obr. 14).¹⁹ Totožné, pravděpodobně také se šesti svislými řadami drapérií na plášti různých předmětů, jsou vyobrazeny na internetových

stránkách Pressglas-Korrespondenz např. v č. 4 z roku 2005 na s. 92. Motiv drapérií svisle přerušovaných linkami je na několika lisovaných karafách, miskách a kompotových miskách s víkem v katalogu francouzské firmy Launay, Hautin & Cie. z doby kolem 1834.²⁰

Tento motiv drapérie je na několika předmětech ve sbírce skla pražského Uměleckoprůmyslového muzea z bezbarvého skla (inv. č. 87.414 – hrneček; inv. č. 17.548 – pepřenka s kovovým uzávěrem; Obr. 15), z modrého (inv. č. 73.298 – hrneček) a ze světle modrého opakního skla (inv. č. 85.365 – opět hrneček).²¹ Dalším předmětem z bezbarvého skla s drapériemi na plášti je krásný flakón ze sbírky Městského muzea a galerie v Poličce.²² Koflík z modrého skla s charakteristickým tvarem té doby s vysokým rozevírajícím se okrajem z horizontálních plastických linek s řadami drapérií na korpusu, dělených několika svislými proužky tří vertikálních žeber, je v Městském muzeu v Žamberku.²³

Do této kategorie ještě patří výzdobný plastický motiv zv. rybí kost, zakončený motivem palmety, prováděný na plášti nádob střídavě vzhůru a dolů. Zde je proveden na černém hyalitu (Obr. 16)²⁴ (Gelnar 2009, s. 42, Obr. 7, 8 a 9). Pravděpodobně i tento výzdobný motiv byl velmi oblíbený, neboť je opět na mnoha sbírkových předmětech některých českých muzeí²⁵ a v soukromých sbírkách jak u nás, tak i v cizině (viz německý internetový portál Pressglas-Korrespondenz).

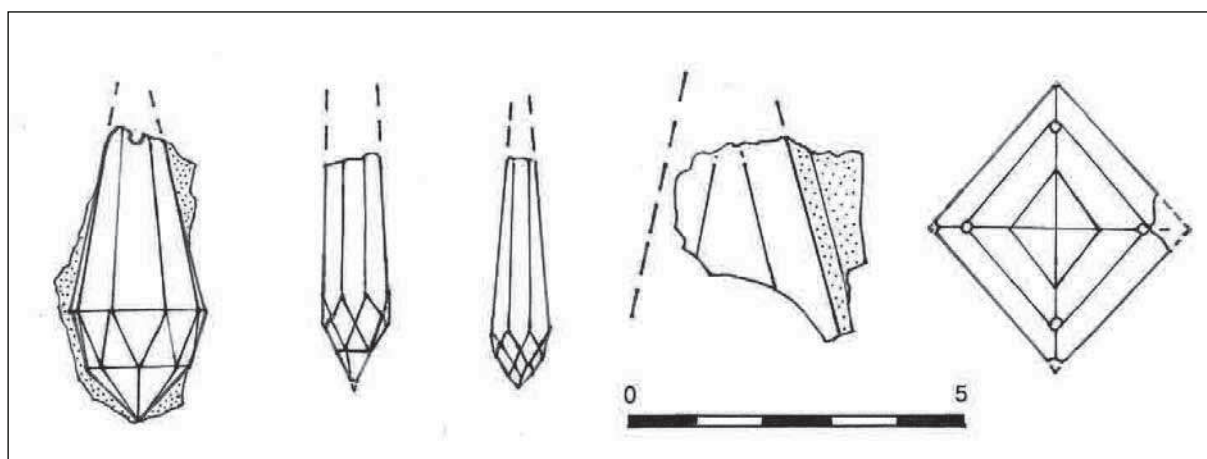
Některé pozdně barokní poháry mají balustrový dřík tvarován broušením mj. do šestihranu. Na této sklárně bylo nalezeno torzo pohárku, resp. šestihranný dřík s patkou na okraji přehnutou. Tento dřík byl tvarován v šestiboké formě. Uvnitř má protáhlou vzduchovou bublinu. Takto byl vytvořen šestiboký pseudofasetovaný dřík, který mohl být pravděpodobně následně broušen. Jeho hrany jsou lehce oblé a stěny mírně konkávní, vytvářející tak optický efekt. Několik pohárů se shodným šestibokým pseudofasetovaným dříkem je ve sbírce skla pražského Uměleckoprůmyslového muzea, např. inv. č. 10.175 s datací kolem 1720–1725, inv. č. 10.160ab s datací kolem 1730 a inv. č. 18.912 s datováním mezi 1720–1730. Poslední dva pocházejí z Durynska (Drahotová 1989 s. 69, 175, 176).



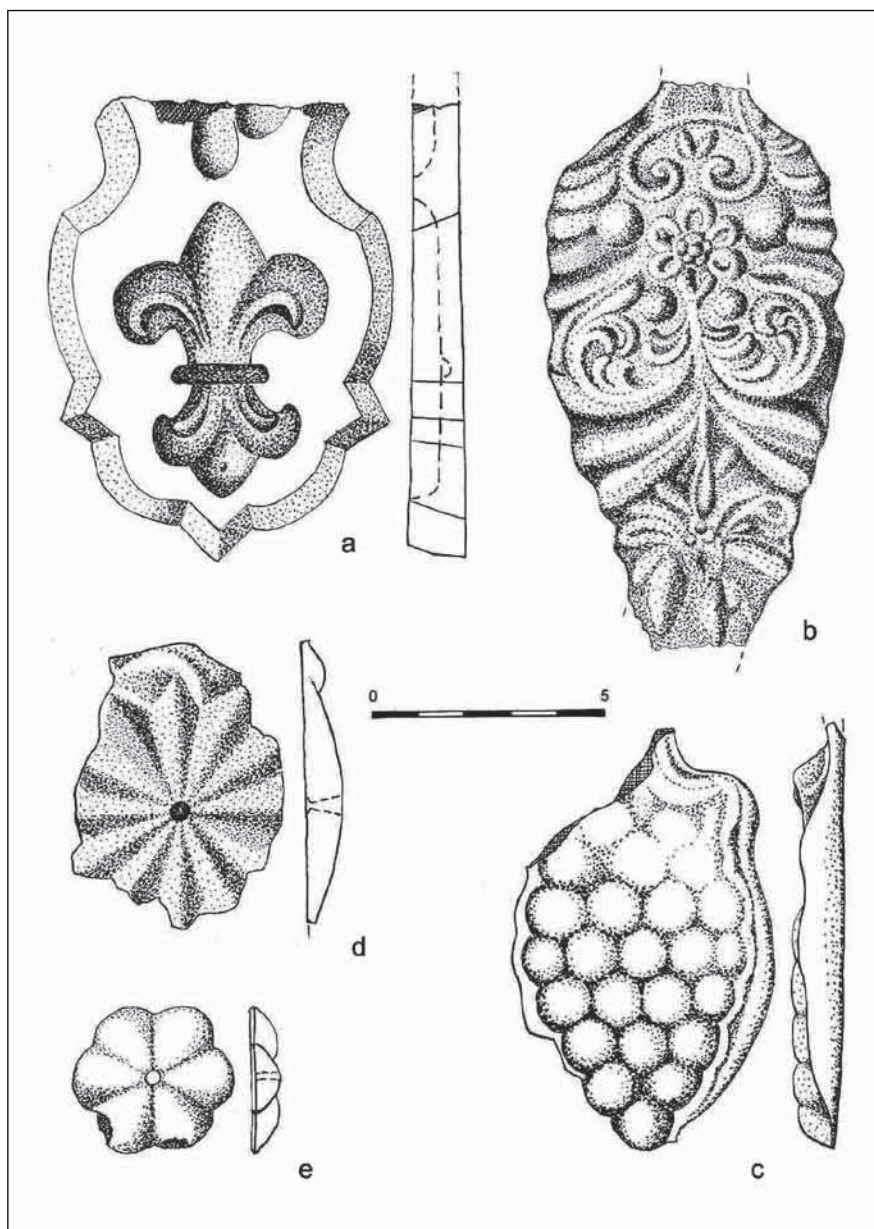
Obr. 5. Zlomky skleněného zboží, sběr v místě stanoviště zaniklé sklářské hutě, Nová Huť, Lužické hory.



Obr. 6. List tištěného vzorníku firmy J. Conrath & Co. z Kamenického Šenova, konec třicátých až začátek čtyřicátých let 19. století. Reprodukováno Walterem Spiegelem na internetových stránkách Pressglas -Korrespondenz č. 2 v roce 2002 na s. 2.



Obr. 7. Zlomky skleněného zboží, sběr v místě stanoviště zaniklé sklářské hutě, Nová Huť, Lužické hory.



Obr. 8. Zlomky skleněného zboží, sběr v místě stanoviště zaniklé sklářské hutě, Nová Huť, Lužické hory.

Foukání do nerotačních forem s plastickým povrchem

Řada forem sloužila k vytvoření plastického dekoru na výrobcích foukaných do nerotačních forem tzv. foukaných napevno. Takovým způsobem jsou provedeny šestihranné mělké misky s mírně se rozevírajícími laločnatými i kaskádovitějšími stěnami z černého hyalitu (Obr. 17),²⁶ mléčného, světle modrého opakního (Obr. 18) a kobaltově modrého skla. Shodné laločnaté okraje jsou na kruhových nebo oválných miskách z mléčného, světle modrého a azurově modrého skla opakního, bezbarvého a modrého skla (obě poslední malovány zlatem) (Obr. 19).²⁷ Profilu střepu modré misky odpovídá nalezená část keramické formy shodného plastického vzoru (Obr. 20).²⁸ Je doloženo několik dalších zlomků keramických forem profilovaného rozevřeného tvaru.

Dále typ plastických nerotačních forem byl používán při výrobě svícňů foukaných z několika jednotlivých částí, z nichž některé byly s šestihranným konkávním dříkem s plastickým povrchem; jejich patky

byly lisovány do různě tvarovaných forem. Těchto bylo několik a, jak jsem zjistil, byly při výrobě svícňů různě obměňovány. Vznikaly tak variety svícňů. Tyto svícny jsou v několika zlomcích také doloženy (Obr. 5:a, b, c).²⁹ Jsou publikovány jako výrobky ze sklárny v Milovech na Českomoravské vrchovině.³⁰ Domnívám se, že tam patří jen ty, které nemají patku lisovanou, ale foukanou a roztáčenou.³¹ Ty s patkou lisovanou nejspíše patří vyspělejším severočeským sklárnám jako např. v Horní Chříbské či Nové Huti.³² Dřík dalšího většího svícnu je s výzdobou mírně vystouplých svislých „kanelur“, střídavě proložených motivem mírně lomených svislých oblouků, v horní části s horizontální „mandorlou“. Stejnou výzdobu má svícen v již uvedeném vzorníku fy J. Conrath & Co. z Kamenického Šenova (Obr. 6 – uprostřed pravé poloviny obrázku).

Mačkání kleštěmi

Tento způsob se ve sledovaném období používal zejména při výrobě drobných výrobků, jakými byly lustrové ověsy (Obr. 7), rozety (Obr. 8:d, e) a další drobné artefakty (Obr. 10:a, b). Vedle ověsů z bezbarvého skla jsou zde nalezeny výlisky (přesnější by bylo řečeno „výmačky“), a to s květinovým a ornamentálním motivem z bezbarvého skla (Obr. 8:b), ve tvaru vinného hroznů z azurově zeleného skla (Obr. 8:c; Obr. 22) a totéž ze skla barvy topasu (jen drobný zlomek), pak ověsek složitě profilovaného tvaru s negativně reliéfním motivem heraldické lilie lahově zeleného skla (Obr. 8:a; Obr. 21). Motivy lilie a ornamentu jsou ojedinělými nálezy a dosud jsem se nesetkal v Čechách s lustrem s takovými typy ověsů. Tvar hroznů je na stolním svítidle ve Španělsku vymezen časovým obdobím 1770–1787 (Pastor Rey de Viñas 1999, s. 72, obr. 45) a na lustrech ze sklárny v Zechlinu datovaných do poloviny a do druhé poloviny 18. století (Klappenbach 2001a, s. 259, 263, 309, Klappenbach 2001b, s. 1552–1554). Barevné ověsy hroznů z novohuťské sklárny budou nejpravděpodobněji mladšího data, jistě až z první poloviny 19. století.³³ Zmiňuji také pravděpodobné mačkání hranatých noh pohárů přecházejících do čtverhranné patky, které byly následně přebrušovány. Zde bychom měli vidět jakýsi předstupeň racionalizace práce, která měla brusičům usnadnit a urychlit práci.

Lisování – misky na vajíčka apod.

Lisované jsou zde drobné předměty, jejichž tvarosloví vychází z jednoduchých geometrických tvarů, ale i tvary složitější. Popíšme si nejprve drobné misky používané na servírování při konzumaci vajíček.³⁴ Ty jsou z bezbarvého mnohdy masivního skla různých tvarů. Oválného půdorysu s konkávně provedeným obvodem jsou datovány do konce 18. století (Obr. 8:a), oválné s obloučkovitým obvodem do doby kolem 1800 (Obr. 8:d); (Obr. 23), další osmistěnného půdorysu (Obr. 9:b) a osmistěn na zkosené patce, jsou datovány do shodného časového období (Obr. 9:c); totožný předmět byl nalezen na výzkumu stanoviště dešenské sklárny v Orlických horách, jejíž závěr provozu je datován dobou jejího požáru v roce 1765(!) (Šplíchal – Šůla 2004, s. 64).³⁵ Tyto drobné předměty byly lisovány pomocí jednoduchého ručního pákového lisu (Obr. 11). Ve sbírce skla pražského UPM byly k některým nálezům dohledány sbírkové předměty s výzdobou malbou; z této sbírky zde prezentujeme jeden zušlechťený kus (Obr. 24).³⁶

Neméně zajímavým nálezem je lisovaný zlomek, u kterého nelze spolehlivě dešifrovat funkci, dokud nebude nalezen analogický intaktní předmět. Přesto se hypoteticky domnívám, že je to tulejka svícnu. Z ní je dochována část okraje, pod nímž šestihranný konicky lomený pás s půlobloučky, zespodu hladký,

pod ním je výzdoba lomených gotizujících obloučků tvořených linkami s obdobnou výplní. Zlomek je vyroben ze světlezeleného skla (Obr. 10:d; Obr. 25). Datování klademe do čtyřicátých let 19. století.

Jak jsem uvedl již výše, lisovaly se zde také složité tvary svícňů, složitějších půdorysů s plastickým povrchem a různě negativně provedenou výzdobou dna (Obr. 5:b, c, d). Vícedílné kovové formy pro tyto výrobky byly vyráběny v nedaleké Skalici sousedící s (Novým) Borem slévačem kovů, vylepšené o jejich konstrukci blíže nespecifikovaným Richterm z Horních Arnultovic (dnes součást Nového Boru).³⁷ Vyplývá to z obchodní korespondence borského rafinéra skla Wilhelma Steigerwalda s novosvětským Johannem Pohlem v roce 1932 (Brožová 1995, s. 67–68). A je tedy nanejvýš zřejmé, že tyto vícedílné formy s úspěchem při výrobě složitých výrobků používali skláři v nepříliš vzdálené sklárně Nová Huť.

Závěr

Dosavadní poznatky na základě nálezů hmotných pramenů této sklárny – jejího stovacetipětiletého trvání (s občasnými pauzami v první třetině 19. století) – nám daly možnost vypořádat předstupy lisování skla v českých zemích ve formě užití předforem ke zhotovování optických a plastických dekorů a následné počátky lisovaného skla, které dosavadní odborná literatura kladla až do třicátých let 19. století, ač misky na vajíčka jsou lisovaná a datace některých z nich patří již do doby sedmdesátých let 18. století (Obr. 9:a, c), další do prvního dvacetiletí 19. století.

Shrňme-li dosavadní poznatky, můžeme konstatovat, že lisování zde navázalo plynule na zdejší, tj. severočeskou, mačkářskou produkci lustrových ověsů a rozet, doloženou jednak nálezy ze sklárny Nová Huť, jednak také z nepříliš vzdálené starší barokní sklárny Rollhütte, činné v letech 1680 až 1739 (Gelnar 2002, 2008).

Dosud odborná literatura dokládá lisování skla v Čechách písemnými prameny před rokem 1832 (Brožová b.d. /1977/, nestr., pozn. 7; též 1995, s. 68.) na sklárně Harrachů v Krkonoších a v jižních Čechách v Meyerově sklárně v Adolfově u Vimperka (Adlerová 1972, s. 4). Lisování skla na Nové Huti je zmiňováno až k roku 1851 bez uvedení písemného pramene (Drahotová 1962, s. 263; Adlerová 1972, s. 9). Je tedy zřejmé, že se zde sklo lisovalo již o několik desítek let dříve, obecně dříve, než je lisování v Čechách písemnými prameny doloženo.³⁸

G. E. Pazaurek ve své knize o skle doby empiru a biedermeieru zmiňuje ceník lisovaného skla sklářské rafinerie L. Gerthnera ze Sloupu z let 1837 až 1860 a charakterizuje jej jako značně zaostalý ve srovnání se soudobými výrobky francouzskými (Pazaurek 1923, s. 362). Ke škodě dnešního poznání lisovaného skla je tento vzorník již přes půl století neznámý (Drahotová 1962, s. 263).³⁹

Poznámky

¹ Na podobný problém s rozšifrováním písemných pramenů již před řadou let upozornil K. Hetteš (1962, s. 8).

² Zuman 1938a, s. 90, 1938b, s. 40.

³ O generaci obchodníků sklem Jankeů viz práce D. Šimánkové 2003a, 2003b.

⁴ Gelnar 1997, s. 74.

⁵ Gelnar 2007a.

⁶ Gelnar 2009, s. 28.

⁷ Cvrk – Slavičková 1993, s. 63.

⁸ Naposledy Gelnar 2008.

⁹ Kaván 1976, s. 14; týž 1982, obr. 28, 29.

¹⁰ Gelnar 1996b, s. 16–21.

¹¹ Autopsie. Zde děkuji Jiřímu Fröhlichovi z Prácheňského muzea v Písku za umožnění studia jeho sběrů nálezů skla a jiných hmotných pramenů z některých zaniklých jihočeských skláren.

¹² Jako doklad tavení skla oxidy uranu zde jsou vyzvednuty amorfní kousky žlutého skla a zlomek tavicí pánve se zbytkem ulpělého žlutého skla takto barveného.

¹³ Tyto typy jsou pokračováním tvarosloví i výzdoby skla vyzvednutého na nalezišti nepříliš vzdálené barokní sklárny Rollhütte (1680–1739) (Gelnar 2008, s. 87).

¹⁴ Viz např. Sedláčková (b.d.) 1997; kol. 1998; Fröhlich – Gelnar 2001–2002; Frýda 2007;

¹⁵ Jako poznámka 13; obdobný optický dekor byl doložen na nálezech na stanovišti zaniklé sklárny s pomístním názvem Glaswiese na k. ú. Deštné v Orlických horách – autopsie (Gelnar 1996b, s. 16–21.

¹⁶ Je až neuvěřitelné, jak dlouho tento motiv užívaný již v renesanci (Sedláčková a d.), přetrvává do 18. či snad i následujícího století; nálezy jsou bez stratigrafie, takže hůře datovatelné též vzhledem k nedostatku analogií.

¹⁷ Byla foukána do dvoudílné formy, má ještě neopuknutou hlavici.

¹⁸ Původně uložen ve sbírce archiválií Sklářského muzea v Kamenickém Šenově, v době mého zpracovávání tohoto konvolutu skla byl neznámý. List reprodukován Walterem Spieglelem v roce 2002 v Pressglas-Korrespondenz č. 2 na s. 2 (viz náš obr. 6).

¹⁹ Viz Pressglas-Korrespondenz č. 4 z roku 2002, s. 198.

²⁰ Viz Pressglas-Korrespondenz č. 4 z roku 2008, s. 200–201.

²¹ V této sbírce jsou ještě další předměty se shodnou výzdobou: i. č. 52.229 – karafa a 73.298 – hrneček, obojí z kobaltově modrého skla.

²² Viz I. Křen, Sklářství na Horácku, katalog stálé expozice Muzea a galerie v Poličce z roku 2009 – flakón válcového tvaru, inv. č. H s 56.

²³ Viz foto na s. 156 obr. 251 v publikaci Šplíchala a Šůly Křehká krása z Orlických hor z roku 2004.

²⁴ O takto tvarovaném černém hyalitu viz Gelnar 2009, s. 30–31 a pozn. 15, obr. 1 na s. 41.

²⁵ Např. Uměleckoprůmyslové museum Praha (i. č. 76.629), Moravská galerie Brno (i. č. 2.208), Východočeské muzeum Pardubice (i. č. 2.308), Městské muzeum a galerie Polička (i. č. H s 1.042 a i. č. H s 246).

²⁶ Viz Gelnar 2009, s. 41 obr. 1.

²⁷ Takovéto předměty z mléčného skla jsou zpravidla určovány jako výrobky harrachovské sklárny na Novém Světě v Krkonoších.

²⁸ Modrý zlomek má na vnitřní straně částečně setřenou výzdobu růžičky malované zlatem, charakteristickou pro dobu poslední čtvrti 18. století. Takováto výzdoba je doložena např. na řadě předmětů v muzeu královské sklárny v La Granja ve Španělsku (viz např. Ballester – Alcaide 1991, např. obr. 10, 22, 23), kam se v 18. až 19. století sklo z Čech v ohromném množství vyváželo (Šrýtrová 1966, Šimánková 2003a, též 2003b, Baďura 2005). Zlatem malované drobné květinové motivy (zčásti setřelé) jsou na některých nalezených zlomcích (např. karaf).

²⁹ Tyto typy svícňů jsou ve sbírkách různých muzeí (např. Uměleckoprůmyslové museum v Praze, Městské muzeum a galerie v Poličce, Muzeum Vysočiny v Jihlavě, Moravská galerie v Brně) a v soukromí u nás a v zahraničí.

³⁰ Viz např. katalog stálé expozice Sklářství na Horácku v Městském muzeu a galerii v Poličce autora I. Křena z roku 2009 na str. 41 dole vpravo – modrý svícen inv. č. H s 21.

³¹ Viz č. 219 v katalogu výstavy České sklo 19. století v Moravské galerii v Brně v roce 1979, publikován též v katalogu výstavy České lisované sklo, Gottwaldov 1972, č. obr. 13.

³² Jestliže bychom skutečně doložili výrobu svícňů s lisovanými patkami do této jinak méně vyspělé oblasti, pak jen do sklárny v Milovech, která patřila firmě Konrath/Conrath (Brožová 1971, s. 52) a to do pozdějšího období než na severu Čech, kdy byly tyto formy odtud pravděpodobně převzaty (viz Brožová 1977, poznámka u popisky katalogu č. 182 „... traduje se, že formy na lisované sklo byly ze severních Čech zapůjčovány sklárnám na Vysočině.“).

³³ Tento typ ověsu ještě dlouho vyráběla lustrařská firma Elias Palme z Kamenického Šenova, jak dokládá jejich vzorník z let 1910 až 1920 (Brožová 1994b, nepagin.).

³⁴ Tyto misky jsou masivního tvaru kvůli stabilitě. V řadě zemí byla vajíčka při konzumaci vkládána do misek oválně tvarovaných a vyjídána v této horizontální poloze. Mnohdy jsou ve sbírkách zařazovány jako slánky. Misky na vajíčka příbuzných tvarů byly vyráběny také z keramiky.

³⁵ Šplíchal – Šůla, s. 64 a obr. 77 a s. 60 – kde mylně uvedeno jako „osobní slánka na stůl“.

³⁶ Zde patří můj velký dík vedení tohoto ústavu za umožnění studia jejich sbírkových artefaktů a také odborným pracovníkům oddělení skla, kteří mi s nevšedním zaujetím pomáhali na základě hmotných pramenů – archeologizovaných předmětů – vyhledávat jejich intaktní protějšky či alespoň předměty velmi příbuzné, a to jak ty foukané do plastických forem, tak i ty lisované.

³⁷ Zdá se, že zlepšení této techniky (pravděpodobně výroba vícedílných forem a manipulace s nimi) je zásluhou Turiniho, vedoucího harrachovského skladu skla ve Vídni, který zaslal návod, jak s těmito formami manipulují Francouzi(!). Ti byli, jak známo, ve výrobě lisovaného skla spolu s Belgičany vyspělejší (Drahotová 1962, s. 262; Adlerová 1994, s. 8–9).

³⁸ Až v roce 1839 bylo dekretem dvorní komory v oboru celních předpisů lisované sklo postaveno na roveň sklu broušenému (Ryneš s. 219). To značí, že již úroveň jejich tvarů a dekoru byla velmi vyspělá.

³⁹ Tato práce je pokusem o vytvoření modelu geneze počátku lisovaného skla v českých zemích na podkladu nálezů skla ze stanoviště severočeské sklárny. Zprvu se zdálo, že délka doby provozu sklárny je ku škodě z hlediska vypovídací schopnosti vývoje typologie (potažmo výzdoby – zušlechtění, tak i užití různých rafinačních technik i technologií), ale při delším studiu tohoto nálezového materiálu se tato skutečnost nyní jeví jako její přednost.

Literatura

- Adler, Jiří 1986, Zánik sklářství na Novohradském panství. In: Sklář a keramik 8, roč. 36, s. 238–242.
- Adlerová, Alena 1972, České lisované sklo. Katalog výstavy. Gottwaldov.
- Adlerová, Alena 1994, Lisované sklo v minulosti. In: Starožitnosti a užité umění 9, s. 8–10.
- Baďura, Bohumil 2005, K počátku obchodu se sklem mezi Čechami a Mexikem. In: Porta Bohemica 3, Sborník historických prací, s. 120–194. Státní oblastní archiv v Litoměřicích.
- Ballester, José M. – Alcaide, Víctor Nieto 1991, Real fabrica de cristales. La Granja. España. Katalog výstavy. Fundación Centro Nacional del Vidrio.
- Brožková, Helena 2001, Mezi křišťálem a obsidiánem – buquoyské sklo první poloviny 19. století. In: Buquoyské sklo v Čechách 1620–1851. Publikace ke stejnojmenné výstavě v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze ve spolupráci s Jihočeským muzeem v Českých Budějovicích a Passauer Glasmuseum.
- Brožová, Jarmila 1971, Sklárny v oblasti Českomoravské vrchoviny. In: Ars vitraria 3, s. 42–61. Muzeum skla a bižuterie Jablonec nad Nisou.
- Brožová, Jarmila b.d. (1977), České sklo 1800–1860. Katalog výstavy UPM. Praha.

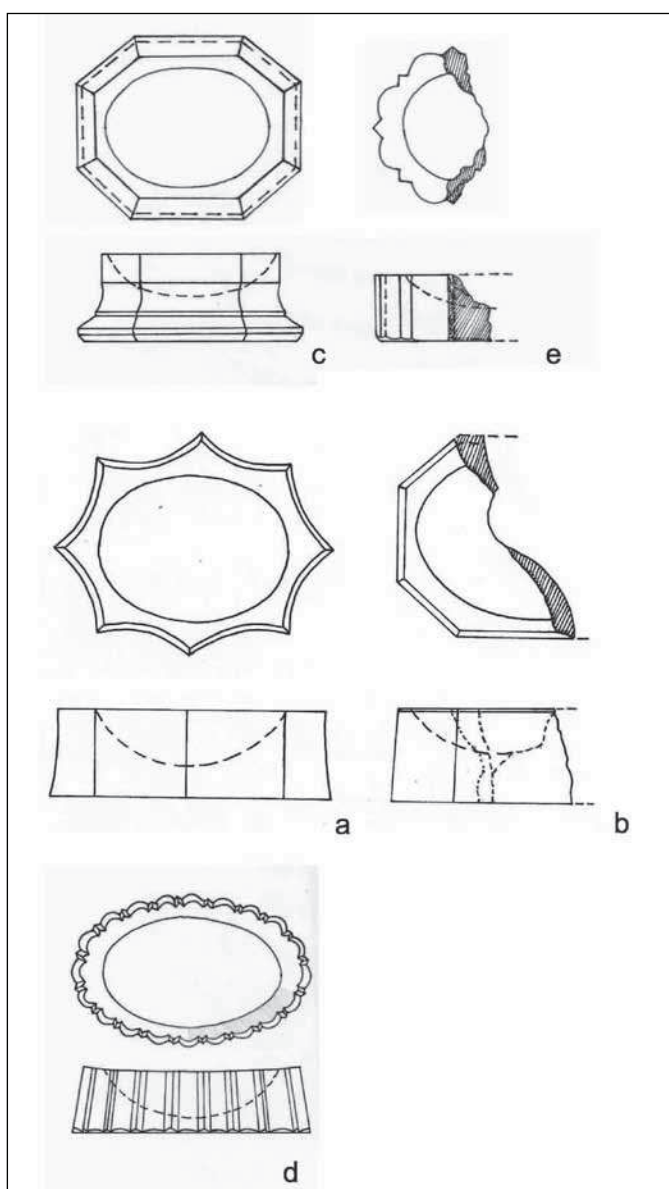
- Brožová, Jarmila 1979, České sklářství v polovině 18. století. In: Sklář a keramik 2, roč. 29, s. 45–49.
- Brožová, Jarmila 1994a, Český křišťálový lustr. In: Starožitnosti a užité umění 3, s. 2–4.
- Brožová, Jarmila 1994b, Z historie výroby skleněných křišťálových lustrů na Kamenickošenovsku. In: 270 let výroby českých křišťálových svítidel na Kamenickošenovsku. Lustry Kamenický Šenov 1994, nepaginováno.
- Brožová, Jarmila 1995, Severočestí rafinéri a obchodníci sklem v obchodní korespondenci harrachovské sklárny Nový Svět v 1. polovině 19. století. In: Bezděz 3, Vlastivědný sborník Českolipska, s. 59–81. Česká Lípa.
- Buquoy, Margarete Gräfin von 1986, Die Buquoyschen Glashütten. In: Deutsche Kulturlandschaft an Moldau und Maltsch. Der südböhmische Heimatkreis Kaplitz – Hohenfurth – Gratzen, Band I, s. 366–389. München.
- Drahotová, Olga 1962, Lisované sklo v minulosti. In: Tvar 9, roč. 13, s. 260–268.
- Drahotová, Olga 1989, Barokní řezané sklo 1600–1760. Publikace ke stejnojmenné výstavě v Zámku Troja. Uměleckoprůmyslové museum v Praze a Galerie hlavního města Prahy.
- Fröhlich, Jiří 1996, K lokalizaci skláren v Novohradských horách. In: Jihočeský sborník historický 65, s. 3–10.
- Fröhlich, Jiří – Gelnar, Michal 2001–2002, Sklárna Kaltenbrunn na Šumavě a zhodnocení hmotných pramenů z výzkumu jejího stanoviště. In: Zlatá stezka 8–9, s. 197–207.
- Frýda, František 2007, Nálezy renesančního skla z Plzně. In: Historické sklo 4, s. 33–65. Městské muzeum v Čelákovících.
- Gelnar, Michal 1979, Lisované sklo, kapitola II., hutní optika. In: Technický zpravodaj 4, roč. XX., s. 9–11. Výzkumný ústav užitého skla Nový Bor.
- Gelnar, Michal 1996a, Sklářské hutě v Lužických horách a v jejich podhůří. In: Bezděz 4, Vlastivědný sborník Českolipska, s. 37–74. Česká Lípa.
- Gelnar, Michal 1996b, Zhodnocení hmotných pramenů z výzkumu stanoviště zaniklé dešenské sklárny I. na Velké Deštné v k. ú. Deštné v Orlických horách /část 1/. In: Historie sklářství v Orlických horách (z referátů přednesených na setkání sklářů, historiků a archeologů), Orlický vlastivědný zpravodaj 1. Deštné v Orlických horách 20. 8. 1994. Orlický vlastivědný zpravodaj, 1, s. 16–21.
- Gelnar, Michal 1997, Zaniklé sklárny ve vojenském prostoru Ralsko. Bezděz 5, vlastivědný sborník Českolipska, s. 73–84. Česká Lípa 1997.
- Gelnar, Michal 1997, Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku. Část 1. Okres Česká Lípa. Bezděz 6, vlastivědný sborník Českolipska, s. 41–60. Česká Lípa 1997.
- Gelnar 2002, Barokní sklárna Rollhütte a zhodnocení hmotných pramenů z jejího zaniklého stanoviště. Děčínské vlastivědné zprávy 2, 2002, roč. 12, s. 9–17.
- Gelnar, Michal 2007a, Friedrich Egermann a sklárna Nová Huť v Lužických horách. In: www.glassrevue.com, Sklo, doba, lidé, vydání 17/2007.
- Gelnar, Michal 2007b, Barokní lustrové ověšky ze sklárny Rolhütte v Lužických horách. Příspěvek k typologii českých lustrových ověšů. In: Bezděz 16, Vlastivědný sborník Českolipska, s. 225–234. Česká Lípa.
- Gelnar, Michal 2008, Zhodnocení hmotných pramenů ze zaniklé barokní sklárny Rollhütte v Lužických horách. In: Časopis Společnosti přátel starožitností 2, roč. 116, s. 84–93.
- Gelnar, Michal 2009, Hyalita, agatiny a uranová skla ze sklárny Nová Huť na svorském katastru. In: Bezděz, vlastivědný sborník Českolipska 18, s. 27–51.
- Henkes, Harold E. 1994, Glas zonder glans. Rotterdam Papers, 9.

- Hetteš, Karel 1973, Nedořešené problémy dějin našeho sklářství. In: Příspěvky k dějinám skla a keramiky 2, s. 7–31. Národní technické muzeum Praha.
- Kapusta, Jan 1971, Sklářství na Horácku. Polička.
- Kaván, Jaroslav 1976, Die archäologische Erkundung der im 18. Jahrhundert im Isergebirge bestehenden, nicht mehr vorhanden Karlshütte. In: Glasrevue 3, s. 10–14.
- Kaván, Jaroslav 1982, Výsledky archeologického výzkumu Karlovy hutě v Jizerských horách, která pracovala v letech 1758–75. In: Ars vitraria 7, s. 19–72. Jablonec nad Nisou.
- Klappenbach, Käthe 2001a, Kronleuchter mit Behang aus Bergkristall und Glas sowie Glasarmkronleuchter bis 1810. Akademie Verlag Berlin.
- Klappenbach, Käthe 2001b, Kronleuchter aus der Zechliner Glashütte bei Rheinsberg. In: Weltkunst, Heft 10, s. 1552–1554.
- Klofáč, Radko 1974, Buquoyské sklářství první poloviny 19. století. In: Ars vitraria 5, MSB v Jablonci n. N., s. 53–65.
- kol. 1998, Sklo, slavnostní keramika a kachle. Renesanční Olomouc v archeologických nálezech. Archeologické výzkumy Památkového ústavu v Olomouci 1973–1996. Olomouc.
- Křen, Ivo 2009, Sklářství na Horácku. Katalog stálé expozice. Městské muzeum a galerie Polička.
- Lukáš, Václav 1978, From the History of the Export of Bohemian Glass. In: Glass Review 1, roč. 33, s. 4–17.
- Mareš, František 1893, České sklo. Praha.
- Pastor Rey de Viñas, Paloma 1999, La Real Fábrica de Cristales de La Granja. La Granja.
- Ryneš, Václav 1962, České křišťálové sklo a jeho celněprávní ochrana. In: Sklár a keramik 7, roč. 12, s. 218–219.
- Sedláčková, Hedvika b.d. (1997), Renesanční sklo a další archeologické nálezy z Nymburka. Nakladatelství VEGA-L spol. s r. o., Libice nad Cidlinou.
- Schebek, Edmund 1878, Böhmens Glasindustrie und Glashandel. Prag.
- Slavičková, Hana – Cvrk, František 1993, Kytlicko. Sklářské vesnice na Horní Kamenici. Děčín.
- Slavičková, Hana 1999, Vývoz skla z českokamenického panství v letech 1806–1810. In: Děčínské Vlastivědné zprávy č. 3, roč. 9, s. 18–28.
- Šimánková, Dagmar 2003a, Vývoz skla do Španělska sklářskou obchodní společností G. A. Janke v letech 1766–1774. In: Sklár a keramik č. 1–2, roč. 53, s. 9–13.
- Šimánková, Dagmar 2003b, Vznik a vývoj obchodní společnosti Janke a její podíl na vývozu českého skla v letech 1766–1733 do Španělska. In: Bezděz 12, s. 119–140. Česká Lípa.
- Šrýtrová, Drahomíra 1966, K počátkům obchodu s českým sklem. In: Ars vitraria 1, s. 31–38. Muzeum skla a bižuterie, Jablonec nad Nisou.
- Šplíchal, Václav – Šůla, Jaroslav 2004, Křehká krása z Orlických hor. Muzeum zimních sportů, turistiky a řemesel v Deštném v Orlických horách.
- Vávra, Jaroslav R. 1952 Huťmistr Rückl. Československý spisovatel Praha.
- Zálaha, Jiří 1989, Zrcadlová huť v Borové. In: Ars vitraria 9, Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, s. 48–53.
- Zuman, František 1938a, Sklárna Nová Huť na zákupském panství. In: Časopis pro dějiny venkova, XXV., s. 90–109.
- Zuman, František 1938b, Výrobky sklářské huti v Röhrsdorfu v 18. a 19. století. In: Bezděz 2, roč. IX, s. 40–43.

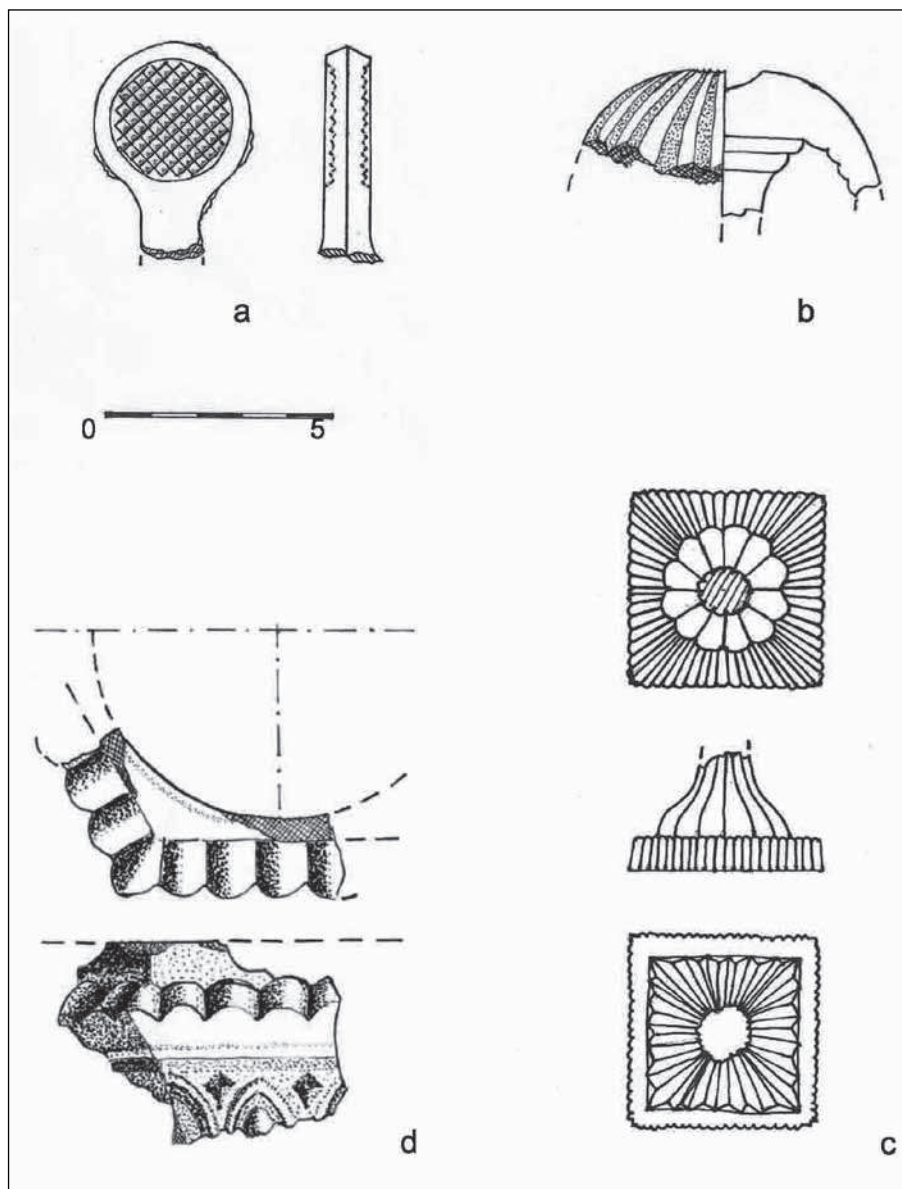
Abstract

Glass finds from Nová Huť Glassworks (1750-1875) in cadastre register of Svor in Lužické hory, blown into optical preforms, into forms firmly, creased by pliers and pressed

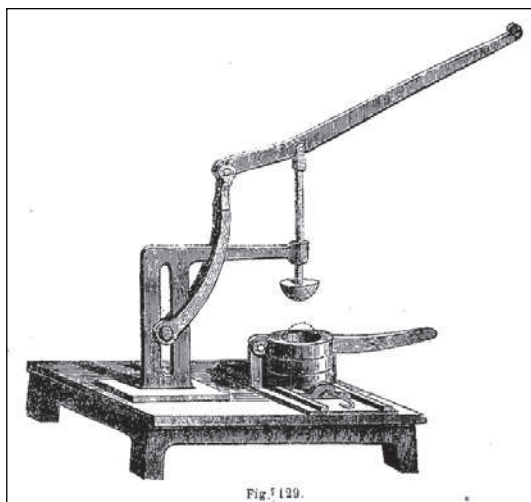
From the material sources on a place of former glassworks Nová Huť (Neuhütte) in Domain Zákupy (Reichstadt), which processed glass between 1750 and 1875 we can trace the first stage and the whole development of glass pressing in Northern Czech Republic. First of all, optical decoration processing by so-called optical forms and successive use of glass forms in plastic shaping of concave glass products (candlesticks etc.) is supported in evidence. Halfway between this type of blowing and pressing was creasing the glass by pliers mainly when processing small objects (e.g. chandelier decorations). Later on, pressing by hand press developed from glass and pressing by pliers. This was improved in America and then in Western Europe. You can find different pressed objects from the glassworks, e.g. very segmented candlestick stems and bowls with stems, and also a few kinds of egg bowls.



Obr. 9. Zlomky skleněného zboží, sběr v místě stanoviště zaniklé sklářské hutě, Nová Huť, Lužické hory.



Obr. 10. Zlomky skleněného zboží, sběr v místě stanoviště zaniklé sklářské hutě, Nová Huť, Lužické hory.



Obr. 11. Ruční pákový lis.



Obr. 12. Zlomek oválné misky, bezbarvé sklo, optický dekor na dně tvaru rozevřeného V. Nová Huť, Lužické hory. (foto M. Gelnar)



Obr. 13. Torzo polotovaru misky – lodičky, bezbarvé sklo, vertikální žebra. Nová Huť, Lužické hory. (foto M. Gelnar)



Obr. 14. Torzo konvičky, bezbarvé sklo, plastický dekor „drapérie“. Nová Huť, Lužické hory. (foto M. Gelnar)



Obr. 15. Pepřenka s kovovým víčkem, bezbarvé sklo, plastický dekor „drapérie“. Pravděpodobně severní Čechy. Sbírka a foto Umělecko-průmyslové museum Praha i.č. 17.548.



Obr. 16. Zlomek vázy, černý hyalit, plastický dekor zv. rybí kost a palmeta. Nová Huť, Lužické hory. (foto M. Gelnar)



Obr. 17. Zlomek misky z černého hyalitu. Nová Huť, Lužické hory. (foto M. Gelnar)



Obr. 18. Zlomek okraje misky z modrého opakního skla. Nová Huť, Lužické hory. (foto M. Gelnar)



Obr. 19. Zlomek misky z kobaltově modrého skla ze zbytky zlaté malby. Nová Huť, Lužické hory. (foto M. Gelnar)



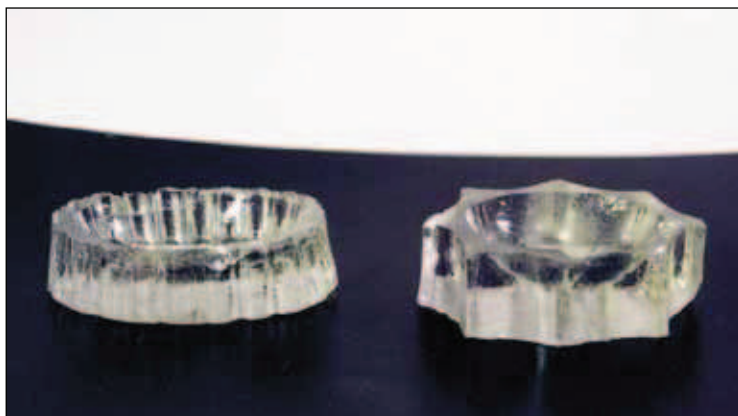
Obr. 20. Zlomek keramické formy pro foukání profilovanéisky. Nová Huť, Lužické hory. (foto M. Gelnar)



Obr. 21. Lustrový ověsek, láhvově zelené sklo s heraldickou lilí. Nová Huť, Lužické hory. (foto M. Gelnar)



Obr. 22. Lustrový ověsek, azurově zelené sklo tvaru vinného hroznu. Nová Huť, Lužické hory. (foto M. Gelnar)



Obr. 23. Misky na vajíčka, bezbarvé sklo, lisováno. Nová Huť, Lužické hory.
(foto M. Gelnar)



Obr. 24. Miska na vajíčko, bezbarvé sklo, lisováno, broušeno a řezáno. Sbírka a foto Uměleckoprůmyslové museum Praha i.č. 54.187.



Obr. 25. Zlomek tulejky svícnu, světlezelené sklo, lisováno. Nová Huť, Lužické hory. (foto M. Gelnar)